

УДК 342.7 (045)

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B10

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Корольова В.В.,

*к.ю.н., доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет «КРОК»*

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>

Лусак М.Ю.,

аспірант Університету «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: LysakMY@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6828-7674>

PROBLEMATIC ASPECTS OF ENSURING HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF MODERN STATE-BUILDING

Koroleva V.V.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor, Department of State and Legal Disciplines
«KROK» University*

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>

Lysak M. Yu.,

PhD student «KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: LysakMY@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6828-7674>

Анотація. У статті розглядаються питання прав людини та проблеми їх забезпечення, роль держави в забезпеченні прав і свобод громадян в Україні. Акцентовано увага на тому, що з утвердженням доктрини прав людини почали активно розвиватися інституційні механізми їх забезпечення, які, у свою чергу, включають комплекс різноманітних заходів, спрямованих на ефективну реалізацію прав людини. Основним завданням законодавства України є створення ефективного механізму забезпечення конституційних прав. Механізм забезпечення прав людини включає різні елементи, серед яких законодавчі акти, правозастосовчі практики, діяльність судових органів, правозахисних організацій, а також наявність ефективної інституційної структури для їх реалізації. Однією з основних складових цього механізму є державна політика, спрямована на забезпечення прав і свобод громадян. Важливу роль у цьому відіграє національне законодавство, яке повинно відповідати міжнародним стандартам прав людини, адже саме через нього держави забезпечують реалізацію прав людини на практиці. Тому впровадження міжнародних норм у національне законодавство є важливим кроком на шляху до забезпечення прав людини. Відповідно Конституції України, держава відповідає перед громадянами за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є першочерговим обов'язком держави. Основною ознакою правової держави є панування верховенства права, а тому є доцільним вважати верховенство права принципом, який встановлює вимоги до різних суспільних інститутів для забезпечення природних прав і свобод людини. Однією з серйозних проблем є низький рівень правової обізнаності серед громадян. Роль держави полягає також у тому, щоб забезпечити належний рівень освіти і просвітницької роботи серед населення щодо їх прав, що є важливим аспектом для подолання правового нігілізму та формування правосвідомості.

Ключові слова: людина, права людини, держава, правова держава, механізм забезпечення, захист, верховенство права, державотворення, правосвідомість.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 10.

Abstract. *The article examines the issues of human rights and the problems of their provision, as well as the role of the state in ensuring the rights and freedoms of citizens in Ukraine.*

Attention is focused on the fact that with the establishment of the doctrine of human rights, institutional mechanisms for their provision began to actively develop, which, in turn, include a set of various measures aimed at the effective implementation of human rights.

The main task of Ukrainian legislation is to create an effective mechanism for ensuring constitutional rights.

The mechanism for ensuring human rights includes various elements, including legislative acts, law enforcement practices, the activities of judicial bodies, human rights organizations, as well as the presence of an effective institutional structure for their implementation. One of the main components of this mechanism is state policy aimed at ensuring the rights and freedoms of citizens.

An important role in this is played by national legislation, which must comply with international human rights standards, because it is through it that states ensure the implementation of human rights in practice. Therefore, the implementation of international norms in national legislation is an important step towards ensuring human rights.

According to the Constitution of Ukraine, the state is responsible to citizens for its activities. The establishment and protection of human rights and freedoms is the primary duty of the state. The main feature of a legal state is the rule of law, and therefore it is appropriate to consider the rule of law as a principle that establishes requirements for various social institutions to ensure natural human rights and freedoms. One of the serious problems is the low level of legal awareness among citizens. The role of the state is also to ensure the appropriate level of education and educational work among the population regarding their rights, which is an important aspect for overcoming legal nihilism and forming a sense of law.

Keywords: *man, human rights, state, legal state, mechanism of provision, protection, rule of law, state formation, sense of law.*

Formulas: *0; fig.: 0, tab.: 0, bib.: 10.*

Постановка проблеми. З утвердженням доктрини прав людини почали активно розвиватися інституційні механізми їх забезпечення, що робить вивчення цього питання в Україні особливо важливим і актуальним. Права людини були закріплені в міжнародних документах та національних законодавствах багатьох країн, а також отримали визначення та тлумачення в теоретичній і практичній юриспруденції. На сьогодні механізм забезпечення прав людини включає комплекс різноманітних заходів, спрямованих на їх ефективну реалізацію. Як правовий інструмент, права людини застосовуються в різних правових актах на всіх рівнях, а також у рішеннях судів.

Окрім того, права людини продовжують інституціоналізуватися через акти, що видаються міжнародними, регіональними та національними установами, які займаються їх забезпеченням.

Інституалізація прав людини передбачає їх утвердження як юридичної категорії, формування системи чіткого розуміння змісту основних прав, закріплення принципів, норм і стандартів прав на всіх рівнях, визначення статусів їх носіїв та адресатів, а також забезпечення ефективної роботи інституцій і процедур у сфері прав людини.

Механізм забезпечення прав людини є складним і системним утворенням, в якому беруть участь суб'єкти його реалізації, а також застосовуються правові засоби, спрямо-

вані на захист прав. В контексті сучасного державотворення цей механізм є комплексним явищем, що передбачає використання різноманітних правових інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи джерела з цієї теми, можна зробити висновок, що питання забезпечення прав людини у контексті державотворення привертає значну увагу серед українських науковців. Варто звернути увагу на дослідження В. Іванюшенка, А. Довгерта, М. Козюбри, В. Книша, М. Панфьорової, Н. Пильгуна, І. Сурай, В. Книша та інших авторів, у яких розглядаються механізми забезпечення прав і свобод людини в Україні. Проте слід підкреслити, що ці дослідження охоплюють лише окремі аспекти цієї складної і багатогранної проблеми.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Кожне суспільство та держава, які визнають права і свободи людини найвищою цінністю, повинні забезпечити їх реалізацію та захист, створюючи ефективну систему правового захисту та відповідні інструменти для досягнення цієї мети. На національному рівні інституалізація прав людини сприяє демократичним процесам державотворення, впровадженню концепції прав у публічний дискурс, інкорпорації прав у нормативно-правові акти, зменшенню впливу позитивістського підходу до праворозуміння серед представників влади та розвитку приватного сектора, зокрема пра-

возахисних організацій.

Стійкий зв'язок між інституалізацією прав людини та демократичними процесами породжує цікаве коло легітимації: інституалізація та демократія сприяють зміцненню прав людини, у свою чергу, права людини легітимізують публічний порядок.

Метою статті є дослідження механізму забезпечення прав людини у контексті сучасного державотворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищими соціальними цінностями в Україні [1]. Однак закріплення основних прав і свобод людини на законодавчому рівні є недостатнім. Вони реалізуються лише тоді, коли держава через правовий механізм забезпечення прав людини створює необхідні умови для здійснення кожним своїх прав, свобод і законних інтересів.

Науковці зазначають, що під механізмом забезпечення основних прав людини і громадянина розуміють комплекс заходів юридичного, економічного, організаційного та інституційного характеру, спрямованих на ефективну реалізацію цих прав [2, с. 103].

У межах механізму забезпечення прав людини можна виділити дві взаємопов'язані сторони: статичну та динамічну. Статична сторона включає систему правових норм, які закріплюють права та свободи людини і громадянина, їхні гарантії, а також суб'єктів права, діяльність яких спрямована на створення необхідних умов для повної та ефективної реалізації, охорони і захисту цих прав, а також форми юридичної відповідальності. Динамічна сторона механізму забезпечення прав людини полягає у безперервному процесі їх реалізації, охорони та захисту, що залежить від діяльності уповноважених суб'єктів, які створюють відповідні умови для цього.

Порівнюючи погляди науковців на механізм забезпечення конституційних прав людини та громадянина в Україні, можна виділити такі його складові: норми конституційного та інших галузей законодавства, що закріплюють права і свободи громадян; норми, які гарантують ці права; а також інституції, на які покладаються функції та

повноваження щодо організації і здійснення забезпечення, охорони та захисту основних прав і свобод людини.

Інституційні ланки органів державної влади та органів місцевого самоврядування повинні організовувати свою діяльність у сфері забезпечення конституційних прав людини та громадянина України, спираючись на конституційні та інші норми, що закріплюють права і свободи, а також на гарантії, які проявляються у вигляді завдань, форм, засобів і методів роботи цих інститутів.

Отже, організаційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина складається з двох основних компонентів: нормативно-правового та інституційного.

До нормативно-правової складової цього механізму належать: Конституція України; закони України та інші нормативно-правові акти Верховної Ради України; укази Президента України; акти Кабінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади; акти органів місцевого самоврядування України.

Правові норми встановлюють мету, завдання, напрямки діяльності, а також визначають повноваження відповідних органів у сфері забезпечення прав громадян.

До інституційних елементів організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина відносяться: органи державної влади; органи місцевого самоврядування; неурядові організації.

Права людини завжди займали центральне місце в історії України, будучи важливою темою як для суспільства, так і для держави. Варто зазначити, що існує тісний зв'язок між розвитком суспільства, формою держави та правами людини. Науковці виділяють кілька етапів еволюції прав людини в документах конституційного характеру: X-XI ст., XVI-XVIII ст., 1917-1920 рр. та радянський період [3, с. 109]. Аналізуючи конституційні документи різних державних утворень, можна стверджувати, що незалежно від їх політичної орієнтації, в них поступово розвивалися, закріплювалися та гарантувалися основні природні, соціальні, економічні та політичні права. Незважаючи на складні зовнішні умови та відсутність певного досвіду державного будівництва,

політичні сили, які очолювали українське державотворення в цей період, не обрали шлях диктатури чи утисків прав людини, що сприяло формуванню певної конституційної традиції, яка розглядала права людини як найбільшу цінність. Щодо радянського періоду, то навіть у цей час питання прав людини не було зовсім ігнороване: перелік прав поступово розширювався в радянських конституціях, хоча ці документи часто носили декларативний характер і не відповідали реальній практиці.

Забезпечення прав людини є однією з найважливіших проблем сучасності, яка набуває глобального та універсального значення. Це питання має багатогранний характер, оскільки його вирішення залежить від низки факторів, таких як рівень розвитку суспільства, економічні умови, соціальна структура, ступінь розвитку громадянського суспільства, ефективність політичної влади, рівень демократії в країні, ціннісні орієнтації громадян, якість законодавства та наявність або відсутність справедливого правосуддя.

Стандарти прав людини створюють юридичну основу для реалізації та захисту права людини. Принцип верховенства права тісно пов'язаний з охороною прав людини. Протягом тривалого часу в Україні дослідники ототожнювали верховенство права з верховенством закону, не приділяючи цьому принципу достатньої уваги. Сьогодні існує кілька підходів до розуміння верховенства права: 1) ототожнення з верховенством закону; 2) з верховенством всіх нормативно-правових актів; 3) визнання його проявом верховенства розуму та справедливості; 4) трактування як пріоритет загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права над національним законодавством; 5) ототожнення з верховенством Конституції; 6) ототожнення з основними правами людини [4, с. 85]. Останні три підходи мають спільну природно-правову основу, оскільки відображають природні принципи життя [4, с. 85]. М. Козюбра підкреслює, що принцип верховенства права має бути нерозривно пов'язаний з основними невідчужуваними правами людини, наголошуючи на тому, що право не можна ототожнювати з владним актом, а слід розглядати як явище, пов'язане з такими категоріями, як

справедливість, свобода, рівність і гуманізм, а також як невід'ємну частину прав людини [5, с. 28]. На нашу думку, є доцільним вважати верховенство права принципом, який встановлює вимоги до різних суспільних інститутів для забезпечення природних прав і свобод людини.

Політика верховенства права спрямована на обмеження державної влади, одночасно визнаючи її необхідність. Державна влада є невід'ємною складовою будь-якого суспільства, оскільки її відсутність призводить до анархії, насильства та несправедливості. Однак будь-який уряд має схильність розширювати свої повноваження, обмежуючи свободи громадян.

Тому, визнаючи корисність влади, важливо контролювати її, перевіряти її легітимність та регулярно оцінювати ефективність її діяльності. Іншими словами, потрібно знайти баланс між необхідністю підтримання правопорядку та захистом прав громадян з боку держави. Важливо враховувати як позитивні, так і негативні наслідки державних рішень. У цьому контексті цікавою є думка Аристотеля, хоча вона не повністю збігається з сучасним розумінням верховенства права. Він вважав, що демократія має запобігати корупції, властивій будь-якому уряду, а не обов'язково забезпечувати рівність серед громадян. Однією з основних проблем є те, що в багатьох країнах, зокрема в Україні, права людини проголошені в конституціях, але їх реальна реалізація часто виявляється проблематичною. Важливо не тільки зафіксувати ці права в основному законі, але й забезпечити ефективний механізм їх захисту через органи державної влади та судову систему.

Механізм забезпечення прав людини тісно пов'язаний з розвитком демократії, оскільки вільне та відкрито функціонуюче суспільство сприяє більш ефективному забезпеченню прав людини. Інституціоналізація прав людини, зокрема через їх закріплення в Конституції та інших законах, а також через створення інститутів захисту прав людини, є важливим етапом у розвитку демократичних процесів [7, с. 13].

Основні права людини, які записані в Конституції України, повинні бути захищені судовою владою і, перш за все, Конститу-

ційним Судом України, так як конституційні судді мають величезний вплив на гармонізацію правової системи. У системі органів державної влади України інституційну основу механізму забезпечення захисту прав людини становить інститут Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини [8].

Важливо також зазначити, що однією з серйозних проблем є низький рівень правової обізнаності серед громадян. Роль держави полягає також у тому, щоб забезпечити належний рівень освіти і просвітницької роботи серед населення щодо їх прав, що є важливим аспектом для подолання правового нігілізму та формування правосвідомості.

В умовах воєнного стану захист прав людини стає значно складнішим. Конституція України та інші нормативно-правові акти передбачають механізм, який дозволяє обмеження реалізації певних прав громадян. Однак такі обмеження повинні бути обґрунтованими, чітко обмеженими у часі та ресурсах, і застосовуватися відповідно до принципів демократії та правової держави, з метою забезпечення інтересів суспільства, збереження громадського порядку та безпеки, а також прав і свобод інших громадян. Важливою є відповідність цих обмежень

міжнародним стандартам і правам людини, що є важливим для забезпечення їхнього захисту. Завдяки дії принципу верховенства права, Конвенції та рішень Європейського суду з прав людини на сьогодні сформована усталена практика визначення правомірності та виправданості обмежень прав і свобод людини [10, с. 99].

Отже, шлях до утвердження верховенства права та принципів демократичного врядування в Україні неможливий без визнання прав і свобод людини. Тільки через комплексний підхід, який включає правові, політичні, соціальні та культурні аспекти, можна досягти ефективного забезпечення прав людини в державі. Особливу роль у формуванні сильної, суверенної, законної та соціальної держави має питання ефективного гарантування та охорони прав і свобод людини.

На жаль, через низку причин питання прав людини не є пріоритетними в нашій країні. Через низький рівень економічного розвитку, нестабільність у соціальній, політичній та правовій сферах, відсутність ефективною правової освіти громадян, люди часто не знають своїх прав, не вміють ними користуватися і не вимагають поваги до них від інших осіб та держави.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30, Ст. 141.
2. Іванюшенко В. Конституційне право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля та його забезпечення в системі місцевого самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2009. 216 с.
3. Панф'орова М. Права людини в Україні: історико-теоретичний вимір. *Часопис Київського університету права*. 2020/4. С. 106-111.
4. Довгерт А. Дія принципу верховенства права у сфері приватного права. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2 (22). С. 83-89.
5. Козюбра М. Принцип верховенства права і конституційна юрисдикція. *Вісник Конституційного Суду України*. № 4. 2000. С. 24-32.
6. Голодник Ю.А. Механізм забезпечення захисту прав і свобод громадян в діяльності органів державної влади. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. Випуск 78: частина 2. С. 32-37.
7. Пильгун Н.В. Права людини в умовах сучасного державотворення. *Юридичний вісник*. 2(15). 2010. С. 12-14.
8. Сурай І., Книш В. Забезпечення захисту прав і свобод людини в Україні: інституційний аспект. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 4. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1395> (дата звернення: 01.03.2025)
9. Константи́й О. В. Захист прав людини як основне завдання правосуддя. *Нове українське право*. Вип. 1, 2022. С. 103-108.
10. Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітичне порівняльне-правознавство*. № 4. 2023. С. 95-99.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine, (1996). *Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141.
2. Ivanyushenko V. (2009). The constitutional right of man and citizen to an environment safe for life and health

and its provision in the system of local self-government. PhD diss. Kyiv. (in Ukrainian).

3. Panferova M. (2020). Prava liudyny v Ukraini: istoryko-teoretychnyi vymir. [Human Rights in Ukraine: Historical and Theoretical Dimension]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 4. P. 106-111.

4. Dovgert A. (2007). Diia pryntsyphu verkhovenstva prava u sferi pryvatnoho prava [The effect of the principle of the rule of law in the sphere of private law]. Universytetski naukovi zapysky. № 2 (22). P. 83–89.

5. Kozyubra M. (2000). Pryntsyph verkhovenstva prava i konstytutsiina yurysdyktsiia [The principle of the rule of law and constitutional jurisdiction]. Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. № 4. P. 24–32.

6. Golodnyk Y.A. (2023). Mekhanizm zabezpechennia zakhystu prav i svobod hromadian v diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady [Mechanism for ensuring the protection of citizens' rights and freedoms in the activities of state authorities]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. 78/2. P. 32-37.

7. Pilgun N.V. (2010). Prava liudyny v umovakh suchasnoho derzhavotvorennia [Human rights in the conditions of modern state formation]. Yurydychnyi visnyk. 2(15). P. 12-14.

8. Suraj I., Knysh V. (2023). Zabezpechennia zakhystu prav i svobod liudyny v Ukraini: instytutsiinyi aspekt [Ensuring the protection of human rights and freedoms in Ukraine: institutional aspect]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. № 4. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1395>. (Accesed March 01. 2025).

9. Konstanyi O. V. (2022). Zakhyst prav liudyny yak osnovne zavdannia pravosudiva [Protection of human rights as the main task of justice]. Nove ukrainske pravo. 1. P. 103-108.

10. Markovich Kh.M. (2023). Prava i svobody liudyny v umovakh voiennoho stanu: fokus priorytetiv [Human rights and freedoms under martial law: focus of priorities]. Analitychne porivnialne-pravo navstvo. 4. P. 95-99.

Стаття надійшла до друку 01 березня 2025 року